

वनस्पति विभाग

नेपालको वनस्पतिक सम्पदा र जडीबुटीहरूको अध्ययन, अनुसन्धान एवं सदुपयोग गर्ने मूल उद्देश्य लिई वि.सं. २०१६ सालमा वनस्पति विभागको स्थापना भएको हो। यस विभागले हालका दशकहरूमा वनस्पतिक विविधताको क्षेत्रमा विकसित भएका अनुसन्धान र प्रविधि विकासका अनेकौं चरणहरू पार गर्दै आफ्ना क्रियाकलापहरूलाई विस्तारित गर्दै आइरहेको छ। मुख्यतया वनस्पति, रसायन तथा औषधीविज्ञहरूलाई समावेश गरी स्थापना कालदेखि नै बहुविधात्मक कार्य प्रकृति रहँदै आएको यस विभागका हालैका गतिविधिहरू निम्न बमोजिम छन् :

- वनस्पति स्रोतको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने।
- वनस्पतिक संकलित नमूनाहरूलाई राष्ट्रिय हर्बेरियममा संरक्षण गरी राख्ने।
- देशका विभिन्न भागमा रहेको वनस्पति उद्यानहरूमा स्थानान्तरित (Ex-situ) एवं स्थलगत (In-situ) संरक्षण गर्ने।
- जडीबुटी, सुगन्धित तेल तथा आर्थिक रूपले महत्वपूर्ण विरुवाहरूको सदुपयोगका लागि जैविक तथा रसायनिक अनुसन्धान कार्य गर्ने।
- जैविक प्रविधिको अनुसन्धानद्वारा महत्वपूर्ण विरुवाहरूमा उन्नत जातको विकास तथा विस्तार गर्ने।
- कृषकहरूलाई व्यापारिक महत्वका विरुवाहरूमा खेती प्रविधि सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्न कृषि प्रविधिको विकास गर्ने।
- वनस्पति स्रोत संरक्षण, व्यवस्थापन तथा उद्यान सेवाको लागि विभिन्न तालिमहरूको संचालन गर्ने।
- नेपालको वनस्पति स्रोतका विविध पक्षमा प्रकाशनका माध्यमद्वारा सूचनाको प्रवाह गर्ने।
- आर्थिक महत्वका विरुवाहरू वायोप्रोस्पेक्टिङ (Bio-Prospecting) गर्ने।
- वनस्पति रसायन सम्बन्धी गुणस्तर निर्धारण तथा प्रमाणीकरण सेवा प्रदान गर्ने।

यस विभाग अन्तर्गत दुई महाशाखाहरू, तीनवटा केन्द्रीयस्तरका कार्यालयहरू र ७ वटा जिल्ला वनस्पति कार्यालयहरू रहेका छन्।

१. अनुसन्धान तथा योजना महाशाखा

वनस्पति स्रोतको अनुसन्धान तथा योजना तर्जुमाका लागि यो महाशाखाले आवश्यक कार्य गरी कार्यान्वयनमा सघाउ पुऱ्याउँदछ। यो महाशाखा अन्तर्गत ५ वटा शाखाहरू: जैविक विविधता, जैविक प्रविधि, योजना अनुगमन तथा मूल्यांकन तथा तालिम शाखाहरू रहेका छन्।

सोलार प्याजल

२. व्यवस्थापन तथा विकास महाशाखा

विकसित प्रविधिको माध्यमद्वारा दिगो उपयोगको लागि अनुसन्धानका कार्यहरू गर्दै स्रोतको उत्पादनमुखी प्रविधिको विकास गरी जनताको आर्थिकस्तरको अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सघाउ पुऱ्याउनु यस महाशाखाको जिम्मेवारी रहेको छ। यस अन्तर्गत ७ वटा शाखाहरू : सदुपयोग तथा पाइलट, व्यवस्थापन तथा विस्तार, प्रचार प्रसार तथा डकुमेन्टेशन, इन्फ्रामेन्ट, वायोलोजिकल, जडीबुटी प्रवर्द्धन तथा विकास, केन्द्रीय उद्यान सेवा शाखाहरू रहेका छन्।

विभाग अन्तर्गत हाल संचालित आयोजना/कार्यक्रमहरू

- वनस्पति अध्ययन, अनुसन्धान तथा बजारीकरण कार्यक्रम
- वनस्पति संरक्षण तथा उद्यान विकास कार्यक्रम
- जडीबुटी विकास कार्यक्रम
- नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति (वन कार्यक्रम)
- राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण कार्यक्रम

वनस्पति विभागमा केन्द्रीय स्तरका कार्यालयहरू पनि रहेका छन्।

प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला

यस प्रयोगशालाले वनस्पति स्रोतको रासायनिक संरचना, जैविक असर, औषधीययोगी वनस्पतिहरूको साना जनावरहरूमा अध्ययन अनुसन्धान (Pharmacological screening), उद्योग तथा व्यापार प्रवर्द्धन गर्नका लागि प्रविधि विकास (Technology Development) गर्ने एवं निर्यातजन्य सुगन्धित तेल एवं अन्य जडीबुटीहरूको पहिचान, परीक्षण एवं विश्लेषण सेवा प्रदान गर्दै आएको छ। उद्योगी एवं व्यापारीहरूलाई वनस्पति स्रोतमा आधारित औद्योगिक उत्पादनको प्रमाणीकरण गरिन्छ, वनस्पति रसायन विधामा केन्द्रीय

Spathoglottis ixiodis

रहेर यसका गतिविधिहरू सञ्चालित छन्। यस अन्तर्गत ६ वटा शाखाहरू: फाइटोकेमिस्ट्री, सुगन्धित तेल, प्रविधि विकास, फर्माकोगोसी, सार्वजनिक विश्लेषण तथा एनमल हाउस शाखा रहेका छन्।

प्राकृतिक सम्पदा अनुसन्धानशाला

थापाथली, काठमाडौं, पो.ब.नं. २२७०

फोन: ९७७-०१-४२६६२४७, ४२६६६५६, इमेल: nprl@dpr.gov.np

राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला

राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला गोदावरी, ललितपुरमा रहेको छ। काठमाडौं देखि १६ कि.मी.को दुरीमा रहेको गोदावरी क्षेत्र यस उपत्यकाको दक्षिण पूर्वी भागमा अवस्थित छ। यस कार्यालयको मुख्य उद्देश्य नेपाल भित्रका वनस्पति सम्पदाको

Anemone polyanthes-herbium

अन्वेषण, अध्ययन, अनुसन्धान तथा संकलन, पहिचान गर्ने र त्यसको नतिजालाई वैज्ञानिक समुदाय एवं जनसमक्ष पुऱ्याउनु रहेको छ। यस कार्यालयले विरुवा पहिचान सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्दछ। यस अन्तर्गत निम्न शाखाहरू रहेका छन्।

सपुष्पक (फेनेरोग्यामस), अपुष्पक (क्रिप्टोग्यामस), अर्थोपयोगी वनस्पति (इकोनोमिक बोटानी), माइकोलोजी, साइटोलोजी, आन्तरिक संरचना, तन्तु प्रजनन (टिष्यु कल्चर), वनस्पतिक नश्ल सुधार (प्लान्ट ब्रिडिङ), वनस्पति आनुवंशिक स्रोत (प्लान्ट जेनेटिक रिसोर्स), पुष्प खेती विकास अध्ययन, इकोलोजी तथा इन्भारोमेन्ट र जडीबुटी।

राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला

गोदावरी, ललितपुर, पो.ब.नं. ३७०८, फोन: ५१७४२७७, इमेल: info@kath.gov.np

वेबसाइट: www.kath.gov.np

राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान

यस वनस्पति उद्यानको स्थापना २८ अक्टोबर १९६२ (कार्तिक १२, २०१९) का दिन भएको थियो। वनस्पति विज्ञानको क्षेत्रलाई विस्तार गर्दै देशमा पाइने समृद्ध वनस्पति स्रोतको प्रतिनिधित्व गराउने उद्देश्यका साथ यस वनस्पति उद्यानको स्थापना भएको हो। यस उद्यानका मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरूमा

वनस्पति स्रोतको अध्ययन, अनुसन्धान तथा शैक्षिक गतिविधिहरूको संचालन एवं सेवा प्रदान गर्दछ। यस अन्तर्गत उद्यान विकास शाखा, संरक्षण तथा शैक्षिक उद्यान शाखा र उत्पादन, विक्रि तथा सूचना केन्द्र शाखाहरू रहेका छन्। फूलचोकी डाँडाको काखमा अवस्थित यो वनस्पति उद्यान (१५१५ मि.) ले करीव ८२ हेक्टर क्षेत्रफल ओगटेको छ। यस वनस्पति उद्यानमा जडिवुटी वाटिका, जैविक विविधता शैक्षिक वाटिका, रक गार्डेन, फर्न गार्डेन, जापानिज शैलिको वाटिका, लिलि गार्डेन, टेक्सोनोमिक फेमिली गार्डेन, टूपिकल गार्डेन, भिभिआइपी प्लाण्टेसन एरिया, रोज गार्डेन, इथ्नोबोटानिकल गार्डेन रहेका छन्। यो वनस्पति उद्यानको प्रतिक चिन्ह खिरैले, वन लसुन (*Lilium nepalense*) हो। सन् २०१५ वाट यो वनस्पति उद्यान Botanical Garden Conservation International (BGCI) को सदस्य रहँदै आएको छ।

राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान

गोदावरी, ललितपुर, पो.ब.नं. ३७०८

फोन: ९७७-०१-५१७४२७९, ५१७४२४६, फ्याक्स: ९७७-०१-५१७४२७९

इमेल: nbg@dpr.gov.np

उद्यान शाखा, शैक्षिक उद्यान तथा वनस्पति सूचना केन्द्र।

अन्वेषण, अध्ययन, अनुसन्धान तथा संकलन, पहिचान गर्ने र त्यसको नतिजालाई वैज्ञानिक समुदाय एवं जनसमक्ष पुऱ्याउनु रहेको छ। यस कार्यालयले विरुवा पहिचान सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्दछ। यस अन्तर्गत निम्न शाखाहरू रहेका छन्।

जिल्लास्थित कार्यालयहरू

वनस्पति स्रोतको विकासका लागि वर्तमान अवस्थामा निम्नानुसार ७ वटा जिल्ला कार्यालयहरू स्थापना गरिएको छन्।

- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, इलाम (पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०२७-५२०५६४
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, धनुषा (मध्याञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०४१-५३०१६८
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, मकवानपुर (मध्याञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०४७-५२२००५
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, बाँके (मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०८१-५२३५२३
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, सल्यान (मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०८८-६९२८६५
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, जुम्ला (मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०८७-६९०००९, ०८७-५२००१५ (फ्याक्स)
- जिल्ला वनस्पति कार्यालय, कैलाली (सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र), फोन: ०९१-५२२९२० (फ्याक्स)

जिल्ला वनस्पति कार्यालयहरू अन्तर्गत रहेका वनस्पति उद्यानहरू

नेपालको पारिस्थितिक प्रदेशहरूलाई प्रतिनिधित्व गराउदै विभिन्न क्षेत्रमा वनस्पति उद्यानको स्थापना गरिएको छ। यी उद्यानहरूमा मुख्य रूपमा स्थानान्तरित संरक्षण र स्थानीय रूपमा रहेका वनस्पतिको संरक्षण गरिएको छ। यसभित्र प्राकृतिक रूपमा विद्यमान भू-वनोटको संरक्षणको साथै विभिन्न शैक्षिक क्रियाकलापहरू पनि संचालित गरिएका छन्।

- माइपोखरी वनस्पतिउद्यान, इलाम, २१०० मि. (१९९२)
- धनुषावनस्पतिउद्यान, धनुषाधाम, धनुषा १०६.६ मि (१९९८)
- वृन्दावनवनस्पतिउद्यान, हेटौँडा, मकवानपुर ५०० मि. (१९६२)
- दामनवनस्पतिउद्यान, (पर्वतीयवनस्पतिउद्यान), दामन, मकवानपुर, २३२०मि. (१९६२)
- टिष्टुङ वनस्पतिउद्यान, टिष्टुङ, मकवानपुर, १९०० मि. (१९६२)
- ढकरी वनस्पति उद्यान, बाँके, १३० मि. (१९८०)
- मूलपानी वनस्पति उद्यान, कपुरकोट, सल्यान, २००० मि. (१९९०)
- धिताचौर वनस्पतिउद्यान, जुम्ला, २४९८ मि. (१९८०)
- गोदावरी वनस्पतिउद्यान, गोदावरी, कैलाली(१९९८)
- देवरीयावनस्पतिउद्यान, धनगढी, कैलाली १७० मि. (१९९८)
- विश्व शान्ति जैविक विविधता उद्यान, रानीवन, पोखरा। नेपाल सरकार (सचिबस्तर) को मिति २०७०/८/१८ को निर्णयानुसार स्थापित।

Paris polyphylla

वनस्पति विभागका प्रकाशनहरू

S.N.	Name of Publication	USS	NRs
1	Keys to the Dicot Genera in Nepal Part I (Polypetalae).	2.00	65.00
2	Keys to the Dicot Genera in Nepal Part II (Gempetalae and Monochlamydeae)	2.00	55.00
3	Keys to the Pteridophytes, Gymnosperms and Monocotyledonous genera of Nepal.	5.00	13.00
4*	Notes on Flora of Rajnikunj (Gokarna Forest), in Bull. Dept. Med. Pl. No.1.		
5	Flora of Phulchoki and Godawari, in Bull. Dept. Med. Pl.No.2.	3.00	50.00
6	Wild edible plants of Nepal, in Bull. Dept. Med. Pl. No 9	2.00	80.00
7	Medicinal Plants of Nepal, in Bull. Dept. Med. Pl.No.3.	8.00	170.00
8*	Flora of Nagarjun, in Bull. Dept. Med. Pl. No.4.		
9	Supplement to the Flora of Phulchoki and Godawari. in Bull. Dept. Med. Pl. No 5	1.00	5.00
10	Flora of Langtang and Cross Section Vegetation Survey (Central Zone), in Bull. Dept. 10. Med. Pl. No.6.	10.00	215.00
11	Catalogue of Nepalese Vascular Plants, in Bull. Dept. Med. Pl. No 7	5.00	35.00
12	gkfnl vif sGbdhx?, jg:kt ljefu, ahjog g+*		50.00
13	Medicinal Plants of Nepal, Supplement Volume in Bull. Dept. Med. Pl. No 10.	4.00	80.00
14	Flora of Kathmandu Valley, in Bull Dept. Med. Pl. No 11	100	1450
15	Royal Botanical Garden, Godawari.	1.00	10.00
16	Flora of Nepal - Theaceae, Volume 4 Part 39	1.00	40.00
17	Flora of Nepal - Myrsinaceae, Volume 5 Part 7	1.00	40.00
18	Flora of Nepal - Magnoliaceae, Volume 2 Part 17	1.00	40.00
19	Fungi of Nepal. Part I, Historical Review and Myxomycotina, in Bull. Dept. Med. Pl. No. 13	2.00	55.00
20	Medicinal Plants of Nepal for Ayurvedic drugs, 1995	20.00	800.00
21	Abstracts Tissue Culture, in bull. Dept. Pl. Res. No 14.	3.00	90.00
22	uifj / k m s j v j l, 1995		6.00
23*	Flora of Nepal. Proceedings of the Dept. of Plant Resources No 1.		
24*	Flora of Nepal, Management Document of the Dept. of Plant Resources No 1.		
25	Flora of Nepal - Annonaceae, Volume 2 Part 20	1.00	28.00